

BICZ (152) *sb m*

sg *N* bicz (40). ◇ *G* bicza (14). ◇ *D* biczowi (1). ◇ *A* bicz (13). ◇ *I* biczem (40); -em (5), -(e)m (35). ◇ *V* biczu (2). ◇ *pl N* bicze (3). ◇ *G* biczów (5); -ów (1) *KochPs*, -ow (1) *OpecŻyw*, -(o)w (3). ◇ *A* bicze (4). ◇ *I* biczmi (23), biczami (1) *LatHar*. ◇ *du N (cum nm)* bicza (1) *LudWieś A3*.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Bat, rzemień służący do bicia; flagellum, flagrum, mastix, scutica Mącz, Calep, Cn; lora Mącz, Cn; taurea Calep, Cn; terginus Calep; habena, terginum, verber Cn (84) : BierEz K2v; A przeto mily Iezus vczyniwłfy bicz í powrozow/ iął wyganiatz kupuiące ij przedaiące z kościola z wielkim gniewem OpecŻyw 72v, 73, [127], 144; TarDuch B7; BielŻyw 151, 152; WróbŻołt 34/15; RejPs 132v; Dwie oftrodze dwa bicza Y przijedzie do łtrycza LudWieś A3; KromRozm III H5v; GliczKsiąż Iv [2 r.]; A zwyczaj iáko furman biczem s tyłu liecze. RejWiz 29v; Plagá álbo raz od biczá czyni śiność/ ale raz od ięzyká/ łamie kości. Leop Eccli 34/21, Act 22/24; RejFig Aa2v; RejZwierz 122v; wiedz pewnie iż posłę po cię tákie ktorzy cię zwiążą á biczmi vfięką BielKron 124, 152, 251, 261v, 325v; Flagrum, Bicz/ Rózgá/ Pręt á wiązánká/ Miotelká z różg/ Rzemieniá álbo powrozów.Mącz 129c; Lora in plurali, Bicze rzemieńne/ Też pás. Mącz 197d; Tax factitium nomen a sonitu idem quod percussio, Trzaskánie od biczá. Mącz 441d, 67a, 210d, 231a, 373d; OrzQuin Aa3v; BielSpr 8v, 67v; Bicz ná koniá/ á ogłow ná oslá/ á pręt ná grzbiet głupich. BudBib Prov 26/3; A ná mięfz ma być vrobióny iáko bicz woźniczy. Strum B3; CzechRozm 225v; SkarŻyw 206, 328, 444, 532; StryjKron 622; CzechEp 18, 47; Siedząc biczem ná woźie pogania ie Páni. BielSjem 8; Taurea — Bycz z bikowei zełi. Calep 1049b; Terginus – Biczrżemienni. Calep 1057a, 421b, 422a, 642a, 958b; LatHar 712; Au zákrzyknie napierwey/ wnet hyi záwoławfzy Zátne biczem RybGęśli Cv, Cv; WujNT Ioann 2/15, s. 435, Zzzzz2; A ktoby fie z tákowych nieśpokoyne záchowál/ ábo nie posłufzny był/ gdy mu fie lalká ábo biczem dołtánie/ áby to Ich M. Pánów nieobrażało SarnStat 16; CzahTr L3.*

W charakterystycznych połączeniach: biczem (u)bi(ja)ć (6), (u)siec (4), usmagan, zaciąć.

Zwroty: »chować pod biczem«: Iż was ociec moy chowál pod biczem/ ále ia was będę chowál pod kijem.RejZwierc 45.

peryfr. »na grzbiet z biczem się pomykać« = bić: Szwarcewy záś nieborak ná Miśká nárzeká/ Ze mu fię częłto ná grzbiet z byczem fwym pomyka. CzahTr L2v.

peryfr. »biczem po grzbiecie kołatać« = bić: A wízákoż nie owego co fie z nimi po polu z máczugá goni/ álbo biczem po grzbiecie kołáce. RejZwierc 109v.

»biczmi [kogo] sprobować« = bić (2): Rotmiftrz go wieśc każe do obozu/ áby go biczmi fprobował. WujNT 487, 489 marg.

»wziąć biczem« = być bitym: tám iefli co vkradł biczem wziął ná ławce BielKron 272v.

Wyrażenia: »bicz cepowy« = bijak: Bo nie będą trzec wozem zębátym wyki/ áni kołá táczác będą po kminie/ bo cepámi wybita będzie wyká/ á kmin byczem cepowym. BudBib Is 28/27.

»chlustanie bicza«: Słyfzec chlufłtánie biczá/ kołat obráciájącego fię kołá/ y biejące⁸⁰ koniá/ á fkaczącego wozá. ModrzBaz 142v.

»jako(by) z bicza« = *szybko* (3): A łpytay go iedno ocz/ vřzyřz iáko z biczá/ Dać wnet łłufzną odpowiedź *RejZwierz* 71; *GórnDworz* P7; Spytam go dziś o pozwie/ coć łye zda w téy mierze? A ón profto by z biczá: Tuz/ pry/ Króla bierze. *PudłFr* 13.

»bicz tatarski« (2): Scutica, Rzemienna puchá. Bicz tatarski. *Mqcz* 376c, 129c.

Szeregi: »miotła (i, albo) bicz; bicz a miotła« (4 : 1): a przeto podług prawa ij obyczaiu rzymfkiego/ kázálemcie miotłami ij bicźmi bitz *OpecŻyw* 133v, 160; Cálą noc go miotłámi/ potym bicźmi łiekli *RejFig* Bb5v; *ArtKanc* E9; *SiebRozmysł* H2v.

»(miotła) bicz i pęga« (2): kázę go zbitz v łlupa miotłami/ bicźmi ij pęgami *OpecŻyw* 124v, [127].

W przén (5) : *BielŻyw* 152; *BibRadz Ios* 23/12; Zá tobą ćmámi Z węźłów pleńionych Bicźmi przyćina/ Z win záłłuzonych. *GosłCast* 75.

Szereg: »miotła a(bo) bicz« (2): iż cye łzpetną miotłá á márnym bicźem pímo łwięte przeżywa/ vcźynioná od Pána ludowi icgo. *RejPos* 253, 253.

2. *Uderzenie biczem, chłosta* (12) : On wám był gotow datz odpufłćzenijé wálłych grzechow/ iemuź wy zádáiecie męki trudnych bicźow. *OpecŻyw* 116; *TarDuch* C5; Bicze/ policźki/ infze rázy łrogie/ Aź śmierć ná krzyżu zniołty/ członki drogje. *GrabowSet* O4v.

Zwrot: »(s)karać, karan biczem« [szyk zmienny] (9): Był karan bicźmi/ koroná ćirniowá koronowan *BielKron* 139, 261 [2 r.]; *BudBib* 2.Par 10/9, 11, I 241d marg; kazałem go wziąć/ y bicźmi łkárác *SkarŻyw* 99; *WerKaz* 302; *SkarKaz* 457a.

3. *Kara, plaga; przén* (55) : A niedopufći nigdy temu rołćiągnąć możnołci łwoiey á łrogołci biczá łwego nád narodem ludu łwoiego *RejPs* 193, 22v; *BielKom* C8v; Bo chociaiy nie vkrádnje przedłię co wyludzi/ A závády to łzkodliwy bywał bic ná ludzi. *RejWiz* 94; Y pobudzi Pan załtępow przeciw iemu bicź iáko w porázce Mádiańskieiy ná opoce Oreb *BibRadz Is* 10/26; *RejAp* 24, 47v, 81v, 96v; *RejPos* 253; á łprzećiwniki náłze mułi ná nas vcźynić bicźem/ ná łrogie łkaranie náłze. *RejZwierz* 263v; *BudBib Iob* 37/13; Siłá ielł bicźow ná grzełźnego: ále Poboźny człowiek będzje závády w cále *KochPs* 45; *BielSen* 8; *ZawJeft* 26; *KołakSzczęł* B4; *RybGęłi* C2v.

Fraza: »wisi bicz«: A nád nim ielłcze wiłi tężłzy bicź od niego/ Co brał w vłtá dáremnie łwięte Imię iego. *PaprPan* Ee3v.

Zwroty: »przepufłć bicz«: Práwie Pan Bog przepufłćł ná mię ten łrogi bicź. *BielSen* 13.

»włćiągnąć bicz«: Rácź włćiągnąć dobrotliwy/ niepogod bezmiernych. Bicz twoy/ żywiołá tego/ w táiemnic twych łkutek Obroć *GrabowSet* Q4v.

Wyrażenia: »bicz Asurow« = *Turcy*: Pan Bog tho wie iáko długo ten bicź Afurow będzje nád námi dzierzeć. *BielKron* 259v.

»bicz boży (gniewu bożego); boży bicz« (16:1): Day záłwiece/ day píłczkowi Káždy kto moze włowi Práwie to nánie bicz Boży *RejRozpr* H; *BielKom* C7v, C8, C8v; Słýłzac to Amurat z gniewu wpadł w niemoc ćiężkáz/ mowiac: Iuź to námię przyłzedł bicź Boży/ źem łobie máłego nieprzyaciela zá málo wáżył *BielKron* 251, 255v; *RejAp* 80v, 82v, 87; *BielSat* G4v; *BielSpr* 76 [2 r.]; *MycPrz* I B; ále łłucháćlimię będziefł/ w boiáźni y w łłufłzbie Bożey dołkonáłym zołłtániefł/ y bicź Boży ku domu łię twemu nie przyblży. *SkarŻyw* 35; *BielSen* 8 [2 r.]; Ze twoiéy córy cnotáz/ bicź gniewu Bożego Odwrócon ielł łczęłłiwje od ludu náłźego *ZawJeft* 48, 5. Cf »bicz srogi«.

»bicz boży (gniewu bożego); boży bicz« = *Attyla* (7 : 1): on odpowiedział iam ieft Atila bicz Boży *MiechGlab* 55, 55; gdy sie mieniż Bożym biczem/ czemuż zuchwálych á złych nie karzeż? *BielKron* 298, 298; *SkarJedn* 191; *SkarŻyw* 317 [2 r.]; *StryjKron* 61.

»bicz srogi; srogi bicz« (8 : 3): Nic sie ciebie nie lękam fropi biczu Boży *BielKom* C8v; Ktorey okrutności Pan Bog długo ćirpieć im niechciał/ posłał ná nie bicz fropi/ iż kázde przyrodzenie ludzkie zádrży fłyżąc o ich pladze okrutney *BielKron* 146, 219v, 255v; *RejAp* 137; *BielSat* G; Owa Pan Bog odwroći kiedy ten bicz fropi/ A zálie w łáfkę prziyemie ten narod vbogi. *RejZwierc* 241v; *MycPrz* I B; *BielSen* 8, 13, 14. Cf »przepuścić bicz«.

Szereg: »bicz to jest skaranie«: Biczem/ to ieft fkaraniem/ bywa grad/ záś dobrodziejftwem pogodny defzcz. *BudBib* I 289a marg.

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (1) : Flagellum. Geyfel. Bicz. *Mymer*¹ 15v.

Synonimy: 1. miotła, pęga, puha, rozga.